

се задржава и на нечему што је такође битно за ову фазу револуционарног режима, а то је промена „крвне слике“ Југославије, тј. њеног националног састава. При томе се више задржава на прогону подунавских Шваба (што свакако више интересује немачку читалачку публику) док, међутим, нема говора о протеривању Италијана из Истре.

Титово наслеђе и тзв. „титосталгија“ тема су последњег поглавља биографије. Овде је укратко представљена ревизија представе о Брозу на просторима бивше Југославије, која истовремено одражава однос према тој заједничкој држави народа који данас живе одвојени политичким границама и тешким наслеђем рата из 90-их.

Шта добија читалац из бивше Југославије овим делом? Пре свега, објективну и занимљиву књигу, али писану из друге перспективе. Да ли је он може прихватити као објективну – то је посебно питање које зависи од овде често врло личних и искључивих појмова о Титу и о Југославији. Да ли је домаћа читалачка публика у стању да прихвати слику о Титу која није уопште оптерећена екс-југословенском, а поготову личном и породичном перспективом учесника догађаја и њихових потомака? То остаје да се види када књига буде преведена и стављена на увид домаћој јавности. Као и раније објављено дело исте ауторке о историји Југославије, ово је такође отварање теме коју домаћи истраживачи избегавају управо због постојећих друштвених контроверзи. Остаје да се надамо да ће она, када доспе до читалаца из овог региона, отворити нову перспективу о Титовој историјској улози и о држави коју је водио, као и покренути нова истраживања о Јосипу Брозу, свакако једној од најважнијих историјских личности са ових простора.

Ранка ГАШИЋ

The Routledge Handbook of Balkan and Southeast European History,
eds John R. Lampe, Ulf Brunnbauer, 1st edition.
Abingdon – New York: Routledge, 2020, 556.

Крајем 2020. године у издању Рутлеца објављен је „Приручник о Балкану и југоисточној Европи“, чији су уредници Џон Р. Лемпи и Улф Брунбауер. Џон Р. Лемпи је професор емеритус историје на Универзитету у Мериленду и аутор бројних књига, укључујући *Balkans into Southeastern Europe* и *Jugoslavija kao istorija: bila dvaput jedna zemlja*. Улф Брунбауер је директор Лајбниц института за студије источне и југоисточне Европе у Регензбургу. Такође је професор историје југоисточне и источне Европе на Универзитету у Регензбургу. Аутор је и коуредник више од двадесет књига, углавном из историје југоисточне Европе од 19. века, међу којима је *Globaliziranje*

jugoistočne Europe. Iseljenici, Amerika i država od kraja 19. veka (Zagreb: Srednja Europa, 2019).

Од 1989. југоисточна Европа је често у вестима била изједначава-на са појмом Балкан. Извештаји о ратовима 90-их који су се водили на територији Босне и Херцеговине оживели су у европској јавности референце на Сарајевски атентат након кога је уследио Први светски рат. Потешкоће које су задесиле државе наследнице, улазак Бугарске и Румуније у ЕУ који је окарактерисан као превремен, затим криза у Грчкој, све су то неки од многобројних чинилаца који су допринели да се одржи пејоративна репутација Балкана као региона одсеченог од Европе. Приручник за историју Балкана и југоисточне Европе настоји да расветли комплексну историју овог региона пре 1989. године, често симплификовану са циљем да се једна страна окриви или похвали. Ови стереотипи су постали средство очувања постојећих стереотипа о Балкану. Ни Први ни Други светски рат нису почели због југоисточне Европе нити их је она желела, а ипак, наслеђе огромног насиља и миграција су последице које се осећају и дан данас. Како је до 19. века Балкан постао интересна сфера великих сила, Лемпи и Брунбауер истичу да се европска историја не може разумети без инкорпорирања прошлости овог дела континента.

Приручник се састоји из седам делова који садрже педесет и два поглавља, оивичена хронолошким оквиром који почиње од ране модерне историје, обухвата поделе између три царства, стварање нација током 19. века, ратове са почетка 20. века, међуратни период, хладноратовске поделе, а завршава се ратовима деведесетих и европским интеграцијама. Поглавља се баве саставним деловима региона у рату и миру, политичким трансформацијама, верским димензијама, идеологијама и његовим економским и социјалним оквирима. Циљ уредника је био да се прикаже један дужи и дубљи скуп европских конекција радије него стереотипа о Балкану као простору конфликта и страних утицаја.

Први део почиње општом историјом Балкана до периода ране модерне и осврће се на дискусију о пореклу његовог назива. Уредници истичу проблем граница на овом простору подељеном између Османлија, Хабзбурга и Венеције, са фокусом на поређењу земљишних система, трговинских односа и верске поделе између три царске границе; такође се разматрају руске и француске интервенције пред почетак 19. века. Како би објаснили сукобе на Балкану у 20. веку и питање етничких граница, као и проблеме који су то питање пратили, аутори истичу важност бављења империјалним границама које су поставиле позорницу за конфликт и ривалство од 19. века, преко Другог светског рата, све до ратова који су довели до распада Југославије.

Оливер Јенс Шмит је аутор поглавља које се бави османским освајањем Албаније и Косова, тешким односима Срба и Албанаца који се су огледали у религиозном антагонизму између исламизованих Албанаца и православних Срба и етничком антагонизму до ког је довело напредовање Албанаца у османској војсци и расподела земљишних поседа. Трговинским

односима и миграцијама између далматинских приморскихседа Венеције и османских пограничних крајева се бавио Јосип Врандечић, са посебним освртом на поновљени рат и војне границе произашле из њега, као и на верски сукоб који је настајао у сукобу католика и муслимана. Константин Јордаки је аутор поглавља о румунском племству и румунској православној цркви под владавином Грка Фанариота који су били послати из Цариграда ради прикупљања пореза из две румунске кнежевине и испитује корупцију и страно уплитање, примарну фанариотску заоставштину у румунском колективном сећању. Лејла Амзи-Ердогдулар истражује земљопоседнички систем у Босни под османском влашћу, од његових почетака до злоупотреба у 19. веку, а затим и пропале покушаје Османског царства да стави под своју контролу локалну аутономију великих земљопоседника.

Други део почиње прегледом политичке историје од 1815. године, изузетно темељно описује овај турбулентан период и политичке прилике најпре у Европи а онда и одјек ових промена на простору југоисточне Европе, као и политички пут држава од националног буђења на Балкану, преко револуција из 1848. до Првог светског рата. Истичу се прекретнице у спољним односима и изградња балканских држава на границама које су се више пута мењале, не унутрашњим нередима већ ратовањем, устанцима или повлачењем у околину Османског или Хабзбуршког царства, па и интервенцијама великих сила.

Диана Мишкова се овде бави питањима националних идентитета на Балкану, њиховом еволуцијом и поделама које настају због њих. Румен Даскалов је дао један преглед бурног периода бугарске државе, од њеног ослобођења до независности. Искра Ивљевић прати хрватску политику и национални развој у 19. веку, а Џон Тредвеј се бави Црном Гором као независном државом, даје преглед њеног политичког пута у периоду од 1878. до 1912. који назива и периодом модернизације. Константин Јордаки се позабавио проблемом аграрног питања у Румунији. Аутор поглавља о значају словеначке културе за каснија питања везана за клерикалну политику, задруге и језик је Грегор Крањц. Дубравка Стојановић је истражила период често називан парадоксално „златним добом српске демократије“, који почиње Мајским превратом 1903. и траје до 1914. Кит Браун даје преглед македонског питања у периоду од 1878. до 1913. Румијана Прешленова и Роберт Ј. Дониа су аутори два поглавља са фокусом на Аустро-Угарској и њеном утицају на Балкану.

Трећи део се бави приликама које су довеле до балканских ратова а онда и до Првог светског рата, кроз комбинована искуства региона са ратовима, окупацијама и великим силама. Такође, бави се миграцијама становништва које су пратиле ратна стања, описује комплексност демографских промена и њихов утицај на настанак нових граница. Ричард Хол истражује дуги период бугарских ратних напора и пораза од 1912. до 1919. Лејнар Митројорђи прати комплексно питање албанске независности, од краја 19. века, преко балканских ратова, до краја Првог светског рата, закључно са Конференцијом мира. Стефан Папајоану истражује Грчку од националног

буђења, преко њеног уласка у рат до каснијих пораза и краха у Анатолији. Рок Стергар се бави Јужним Словенима у Аустро-Угарској, њиховим политичким тежњама, променама у перцепцијама од стране монархије ка становништву због ратног стања, цензуром, опресијом које су пратиле пораст националних тежњи, као и јасним путем ка независности са посебним освртом на питање југословенства. Дејан Ђокић је такође истражио југословенско питање у поглављу које се бави значајем Солуна за опоравак српске војске, дугим унутрашњим борбама око регионалних права, процесима који су предстојали новоствореној југословенској држави.

Четврти део се тиче држава југоисточне Европе у међуратном периоду међу границама установљеним на Париској мировној конференцији. Оне су ушле у ову деценију са новим уставима, вишепартијским системима, земљишним реформама преко потребним већинском сеоском становништву. Поглавље обухвата велики број тема од послератних парламентарних борби и промена, интернационалних притисака без очекиване финансијске помоћи, до економских и демографских промена. Истичу се контрастне судбине држава региона између две деценије.

Балаш Тренчењи у темељној анализи пореди подељене идеје и слике нације, класе и пола у читавом региону, а питањима пола се такође бави и Маријана Кардум у поглављу које истражује међуратне женске покрете. Продубљене политичке поделе које су обележиле међуратни период у Грчкој, интензивирање хеленизације, страх од комунизма и друге последице пораза у Малој Азији истражила је Катерина Лагос. Румен Даскалов је аутор поглавља које говори о међуратним превирањима у Бугарској узрокованим проблемом избеглица након рата, ратним репарацијама према мировном уговору у Неију на чије поштовање се Бугарска обавезала и парламентарним борбама које су се јавиле као последица ових тензија. Константин Јордаки истражује корене једног од најранијих фашистичких покрета, легије „Архангел Михаило“ у Румунији. Он истиче важност разумевања предратних и послератних процеса које је Румунија прошла при стварању државе. Роберт С. Остин описује политичке борбе у Албанији између два рата и одnose са Италијом и Југославијом, прекретницу када се Албанија нашла између Италије и Зога, Југославије и Италије. Марк Бјондич прати еволуцију Хрватске сељачке странке, од њених скромних почетака до тренутака када без сумње постаје најмоћнија хрватска странка на челу са најпре Стјепаном Радићем и касније Влатком Мачеком. Владан Јовановић у својој анализи објашњава појам „Стара Србија“ а затим описује дешавања између два рата, узроке и последице немира, устанка и поновног насељавања у тим пределима. Кристијан Аксбо Нилсен је аутор поглавља које се бави југословенским идентитетом у међуратном периоду.

Пети део се бави економским трансформацијама региона, детаљније се истражује парадокс због ког се овај период економске историје често доживљавао као период без икаквих суштинских промена, док оне нису биле ни једнообразне ни једносмерне; такође, посматрати их као „модернизацију“ умањило би сложеност ових процеса и тешко би их било верно са-

гледати, као и њихов утицај и на политичке обрасце и на социјални и културни живот. Земљишне реформе представљале су огромну интервенцију државе у друштвено ткиво, ове реформе су такође биле врста вежбе при изградњи нације, ипак, прерасподелу земље нису пратила одговарајућа улагања у модернизацију пољопривреде, са изузетком Словеније и Бугарске, где су кредитне и друге земљорадничке задруге биле добро успостављене још пре Првог светског рата. Истичу се као значајни фактори урбанизација и индустријализација, које су замениле прекоморску и сезонску емиграцију, до тада традиционална решења за вишак сеоске радне снаге. Такође, не могу се занемарити историјски догађаји као што је османска криза, балкански ратови и Први светски рат, као ни нови изазови и проблеми демографских питања и друштвених односа у које су разарајуће елементе унели нацизам и фашизам.

Зигфрид Грубер, аутор поглавља о демографској историји југоисточне Европе од 1878. до 1939, истражује структуру демографског раста, транзиције и проблеме. Џон Р. Лемпи се бави економским трансформацијама Балкана у периоду од Берлинског конгреса до 1939. и начинима на које су нове границе утицале на трговину, потребу за страним капиталом и који су механизми предузети за економски раст у међуратном периоду. Текстилна индустрија Балкана су добра студија случаја због могућности за поређење широм региона јер текстил није сировина чије је експлоатисање условљено приступом резервама које су концентрисане неједнако широм региона. Поглавље чији су аутори Јелена Рафаиловић и Џон Р. Лемпи се фокусира на Бугарску и Југославију кроз период од Берлинског конгреса до 1939. док се пореде процеси индустријализације у обе државе. Грцима у бугарској националној свести бавила се Теодора Драгостинова, од почетака модерне националне идеологије и њене еволуције до краја међуратног периода. Фокус је на изазовима са којима се грчка популација сусретала а који прате хомогенизацију националних политика Балкана, али и остатка Европе. Улф Брунбауер је аутор поглавља о прекоморским миграцијама из југоисточне Европе од 19. века до 30-их година 20. века. Еугеника и раса на Балкану у политичком спектру међуратног периода, тема је о којој је поглавље написао Мариус Турда. Мери Нојбургер пореди два града, Софију и Пловдив, између два рата, и њихове културне и социјалне погледе. Оба града представљају по једно лице настајуће бугарске нације, интегрисано у сталном дијалогу између прошлости и садашњости, Истока и Запада.

Шести део почиње Другим светским ратом, који је затекао четири владе југоисточне Европе са блиским трговинским односима са Немачком, али је и даље постојао отпор према војним мисијама које би их обавезале на учешће у рату. Аутори се баве проблемима балканских држава, њиховим унутрашњим превирањима, као и претњама које су долазиле од споља: немачко напредовање и притисци са којима су се суочавали режими, унутрашњи притисци, питање савеза, колаборације и отпора, такође и послератни пораст комунизма и западни одговор.

Лејнар Митројорђи је аутор поглавља о албанској комунистичкој партији, њеним предратним почецима, ратном отпору и моћи. Наглашава важност повратка албанских емиграната у Албанију, њихов утицај на изградњу државе и институција и популарност совјетског комунизма, који постаје нови подстицај за прогнанике.

Аутор детаљног поглавља о турбулентном периоду румунске историје за време Другог светског рата је Владимир Солонари. Рори Јоманс истражује порекло усташког покрета, расне законе и политику терора у Независној Држави Хрватској од 1941. до 1945. Даје детаљан преглед свих механизма терора који су спровођени над српским, јеврејским и ромским становништвом. Хедер Вилијамс се бави пореклом четничког и партизанског покрета, односом са савезницима и истражује механизме који су били пресудни за победу партизана. Долазак комуниста на власт крајем Другог светског рата у Југославији и мере које су предузели током првих послератних година у циљу мењања друштва према идеологији коју су заступали истражио је Зоран Јањетовић. Такође се бавио и изазовима са којима се комунистичка партија сусрела попут огромних социјалних и економских проблема и совјетских тежњи, али и репресивним мерама којима је прибегавала нарочито у време својеврсног лимба у којем се режим нашао, одбачен од Истока а и даље неприхваћен од Запада. Јоанис Д. Стефанидис је аутор поглавља о периоду окупације и грађанских ратова који су задесили Грчку у периоду од 1941. до 1949.

Од краја грчког грађанског рата 1949, југоисточна Европа улази у период мира. Седми део се бави транзицијама режима и друштава које су пратиле хладноратовску поделу. Ове поделе су имале великог утицаја у очувању мира, али су исто тако постале мање значајне у последњим годинама пред крах комунистичких режима, ратове и немир који су уследили од 1989. и након тога. Као преломна деценија узимају се седамдесете због периода попуштања политичких притисака између Истока и Запада, што је обећавало међународну стабилност, а западни кредити су омогућили раст животног стандарда.

Ардн Бауеркемпер пореди разноврсне изазове са колективизованом пољопривредом у Албанији, Бугарској, Румунији и Југославији. Совјетским фактором у бугарској спољној политици се бавио Михаил Груев. Елидор Мехили испитује албански прелазак са југословенске на совјетску, затим кинеску подршку и на крају ослањање на сопствену снагу. Владимир Тишманенану и Мариус Стан прате румунску верзију национал-комунизма од независности до репресије под Николајем Чаушескуом. Владимир Унковски-Јорица разматра потешкоће југословенског самоуправљања, истражује пропусте који су настали упркос почетним обећањима алтернативе совјетском систему и указује на антагонизме савезних република које су ти исти пропусти нападали. Отон Анастасакис приказује период од грчког изборног обећања 1963. године, преко војне хунте 1967-74. године и најзад до чланства у Европској заједници и социјалистичке владе 80-их. Јасна Драговић Сосо се фокусира на одлучујућу улогу коју су у политичкој кризи у Југославији одигра-

ли критички интелектуалци у Србији и Словенији. Улф Брунбауер истражује транснационалну, европску транзицију у урбаним друштвима и родним односима. Џон Р. Лемпи прати успон узимања западних кредита у региону од 70-их до криза чији је узрочник било отварање питања сервисирања или отплате 80-их година. Нespoјивост ривалстава националних наратива је расла од 1981. заједно са дужничком кризом и економском имплозијом, што је према Лемпију осудило опстанак југословенске федерације. Ниједан од политичких одговора на економске кризе у другим социјалистичким режимима такође није спречио њихове имплозије касних 80-их.

Приручник се завршава епилогом од два поглавља, у једном се Мари-Жанин Чалић бави драматичним током оружаних сукоба од 1991. до 1999, а у другом Клаус Бухенау обећањима европских интеграција након „изгубљене деценије“ 90-их и посткомунистичких режима.

Овај темељни приручник тежи да приближи читаоцу један календарског тема везаних за Балкан, на начин који је неоптерећен устаљеним стереотипима и који доноси уједно и нова сазнања. Хронолошки оквири који су одабрани, тематска подела и детаљни уводи уредника, затим поглавља чији су аутори изузетни стручњаци у својим областима, сведоче о добро промишљеном приступу оваквој теми. Стиче се утисак да, упркос великом броју поглавља и широком спектру различитих тема које покривају, постоји одређен несклад између делова у погледу опширности. Ипак, главни значај овог приручника лежи у приказу и истраживању дубљег скупа европских веза, демитологизацији замрзнуте пејоративне слике Балкана уместо учвршћивања постојећих стереотипа и у разумевању и истраживању промена кроз које је регион пролазио од периода ране модерне до 90-их година 20. века кроз огроман распон важних тема, како за историчаре тако и за ширу читалачку јавност.

Анђелија МИЛАДИНОВИЋ РАДОЊИЋ

Patrick Karlsen. *Vittorio Vidali. Vita di uno stalinista (1916–56)*.
Bologna: il Mulino, 2019, 320.

Патрик Карлсен је италијански историчар који је своју досадашњу каријеру посветио изучавању историје Трста и Јулијске крајине у двадесетом веку, а пре свега историје комунистичког покрета у тој регији. Најважнији Карлсенов пређашњи рад је његова студија о политици Комунистичке партије Италије (КПИ) према тршћанском питању у периоду од 1941. до